

УДК 94(477)+314.151.3-054.74+323

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2022-18-5>

Любчик І.Д.

<https://orcid.org/0000-0003-4649-5785>

ДЕПОРТОВАНИ ЛЕМКИ В ТЕНЕТАХ РАДЯНСЬКОЇ ПІСЛЯВОЄННОЇ ПРОПАГАНДИ

У статті розкриваються складні сторінки завідомо спланованої радянської пропаганди серед депортованих у післявоєнний період, показано її згубний вплив на збереження етнічних основ лемківської групи.

Зважаючи на те, що Лемківщина нині втратила цілісність як історико-етнографічний регіон, а лемки розселені по усьому світі, то це тільки актуалізує завдання комплексно і ґрунтовно проаналізувати суспільно-політичні і національно-культурні процеси в регіоні та відповідно лемків в контексті них, на тлі новітньої доби; визначити роль Лемківщини і лемків в етнополітиці держав та їхній внесок у розбудову різних українських громадських, політичних, культурних та державних організацій, установ та утворень, а також оцінити їхню роль і значення в історії України ХХ – початку ХХІ ст.

Стверджено, що особливою катастрофою новітньої доби для лемків була депортація їх з рідних етнічних теренів спочатку в УРСР у 1944 – 1946 рр., де вони опинилися серед свого народу, але не на своїй землі, а згодом – у 1947 р. ті, хто залишився, були розселені у Польщі. Під час радянсько-польських перемовин були задіяні нові потужні політико-адміністративні та ідеологічні чинники, спрямовані проти місцевого люду. Найжорстокішою акцією проти українства регіону була операція «Вісла» у квітні – липні 1947 р., яка безпідставно у мирний час мала на меті затерти сліди їхнього національного образу.

У статті простежено складні етапи життя на Лемківщині в умовах депортаційних акцій 1940-х рр., здійснених внаслідок радянсько-польської змови 1944 р. та вказано на їх територіальні, суспільні, культурницькі та ментальні наслідки. Здійснено рефлексію російської, згодом – радянської, пропаганди спочатку на Лемківщині, а надалі серед депортованих лемків.

Депортація місцевого населення призвела до незворотних територіальних, демографічних, культурних і ментальних втрат. Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що політика Польщі та УРСР була спрямована на викорінення лемків-автохтонів із етнічних теренів. І робилося це різними методами: від пропагандивних на початкових етапах до силових.

Будучи депортованими в УРСР з своїх етнічних теренів у Польщі, автохтони-лемки попали в тенетах тотальної радянської пропаганди. Радянські ідеологи намагалися залучали найрізноманітнішу методіку, яка ще у міжвоєнний період проявляючись у різний спосіб (від громадських впливів, популістських закликів кращого майбутнього, активну агітацію за виїзд до СРСР), була добре матеріально підтримана. Вже на початку Другої світової війни спостерігаємо перехід до більш прагматичних заходів через організацію спеціального центру та діяльності спеціальних інструкторів-агітаторів. У післявоєнний період практично у кожному селі відбувалися зібрання, розмови з населенням, в яких злидням на Лемківщині радянські агітатори протиставляли заможне життя в СРСР. Подібну усну пропаганду, причому в усіх областях УРСР куди прибували лемки, більшовики підсилювали різними гаслами, брошурами і відозвами.

Ключові слова: депортація, радянська пропаганда, агітаційна діяльність, лемки, тоталітаризм.

Початок Другої світової війни став новим випробуванням для лемків, як етнографічної групи українського народу в контексті етнонаціональних перемін. Політичні плани щодо Лемківщини залишалися предметом експансіоністських задумів, активних обговорень та дій між представниками нацистського та радянського режимів. Внаслідок зміни післявоєнних кордонів у Центрально-Східній Європі північна частина Лемківщини відійшла до Польщі, а її автохтонне населення було піддане тотальній депортації з рідних етнічних теренів, спочатку до УРСР, а згодом на північно-західні землі Польщі.

Ще на території Лемківщини радянська влада розв'язала серед лемків агітацію за виїзд до УРСР, яка вже після прибуття, стала складовою радянської пропогандивної методики, покликаної навязати лемкам лояльне сприйняття жорстокої радянської дійсності.

Вивчення елементів радянської післявоєнної пропаганди та їх втілення вартє особливої уваги в умовах сучасної російсько-української війни, якій передували пропогандивні практики російської влади серед населення східних і південних областей України.

Окремих сюжетів радянської політики, щодо лемків, особливо під час депортації, у своїх дослідженнях торкалися В. Ткачук [1], В. Кіцак [2], Д. Байкеніч [3], Ю. Боднарчук [4], Р. Кабачій [5], Т. Пронь [6], І. Любчик [7] та інші. Своім завданням ставимо здійснити рефлексію радянської пропаганди серед лемків внаслідок депортаційних акцій післявоєнного періоду, окреслити її мету, характер та наслідки щодо лемківської спільноти в УРСР.

Після заключення у серпні 1939 р. радянсько-німецького пакту Галицька Лемківщина потрапила в зону особливих радянських інтересів, де доволі швидко почалася радянська пропаганда за переселення до СРСР. У м. Новий Санч для західних лемківських повітів був відкритий переселенський пункт і почала діяти радянська місія із спеціальними агітаторами. За усіма домовленостями переселення мало відбуватися на засадах добровільності – німці забороняли вести пропаганду за виїздом, однак радянська місія вела зручну агітацію. Очевидець згадував, що перед бідним і битим нуждою лемком розкривали чарівні картини розкішного життя, де доволі землі, багато худоби, легка і добре оплачувана праця на заводах. У зв'язку з цим «лемків огорнула виїздова гарячка», які «пішли на леп масних більшовицьких слів» [8, с. 147, 161].

Незважаючи на активну агітацію більшовицьких пропагандистів, за виїзд в УРСР, з Лемківщини виїхало тільки близько трьох тисячі осіб [9, с. 67]. Ці цифри є суперечливими, оскільки із спогадів людини, яка працювала перекладачем у німців при переселенській комісії довідуємося, що «людей голосилося то більше то менше, але аж ніяк не можна було рахувати на масові виїзди» [9, с. 154].

Наприкінці Другої світової війни в результаті чергового переділу кордонів у Центрально-Східній Європі, сотні тисяч українців-автохтонів, значна частина з

яких лемки, були піддані депортації до СРСР. Питання примусового виселення населення було врегульоване радянсько-польською угодою від 9 вересня 1944 р., яка офіційно мала передбачати добровільну евакуацію автохтонного населення з етнічних територій, зокрема і Лемківщини.

Джерела повідомляють, що практично у кожному селі відбувалися зібрання, розмови з населенням, в яких злидням на Лемківщині радянські агітатори протиставляли заможне життя в СРСР. Подібну усну пропаганду більшовики підсилювали різними кличами, брошурами і відозвами» [10, с. 54].

Попри активну пропаганду принцип добровільності за виїзд до СРСР швидко згас. З інформаційного звіту УПА за листопад 1946 р. довідуємося, що у Горлицькому і Новосанчівському повітах вже не було випадку, щоб хтось з українців хотів виїхати добровільно до УРСР. Населення вже наслухалося фраз оманливої більшовицької пропаганди, тому як стверджувалося у звіті «до всіляких обіцянок “щасливого і радісного” життя ставиться з недовірою і навіть ворожістю» [11, с. 347].

На фоні тих трагічних подій, пов'язаних з насильницьким виселенням, знаходимо замітки у тогочасній україномовній пресі за кордоном, яка писала, що «світ байдуже приглядається до всього, що діється тепер на наших землях. Те, що там діється, відноситься не тільки до нас, української нації..., а б'є по засадах міжнародної моралі й руйнує поняття загальнолюдської етики і справедливості» [12, с. 3-4].

У зв'язку з цим, свідомою частиною місцевої інтелігенції регіону, усвідомлюючи пасивну позицію міжнародної спільноти у відношенні до депортації, підготувала у жовтні 1945 р. відкритий лист українців, які живуть за лінією Керзона, під назвою «Всьому цивілізованому світу». У листі вони зверталися до представників Великої Британії, США, Франції, Швеції, Швейцарії, Туреччини, президента Трумена, прем'єра Етлі, до всіх глав християнських церков та Міжнародного Червоного Хреста. У листі йшлося про страшні насильства і безправ'я під час виселення, зокрема наголошувалося: «Місцеве населення не хотіло і не хоче ні при яких умовах залишити свої землі. Ніхто не хоче добровільно виїжджати в Радянський Союз» [13, с. 39-43]. Ніби дорікаючи міжнародній спільноті за її байдужість, автори листа підкреслюють, що вся ця маса безправ'я здійснюється тоді, коли у світі проголошені свободи президента Рузвельта, статут ООН, а президент Трумен оголошує початок золотого віку свободи.

З позицій сьогодення залишається констатувати, що політичний догматизм продовжував домінувати. Не без тенденційного умислу газета «Наше Слово» друкувала листи від лемків з УРСР, де останні писали, як їм добре, ідеалізуючи радянське суспільство. Подібні листи – не що інше, як штучний витвір, оскільки архівні фонди переповнені, заявами, скаргами, які спростовують листи задоволених лемків і заставляють нас резюмувати протилежне.

Таким чином з другої половини ХХ ст. для лемків наступив період, коли впродовж 1944–1946 рр. вони були насильно виселені зі своїх етнічних теренів, втратили свою малу батьківщину та були дисперсно розселені у 17 областях УРСР. Лемки, найбільше направлялися у західні регіони України, зокрема Тернопільську, Львівську та Станіславську (нині Івано-Франківська) області, а також у східні і центральні: Донецьку, Ворошиловоградську (нині Луганська), Полтавську, менше південні: Миколаївську, Одеську та Херсонську.

Звітуючи про виселення, влада свідомо намагалася приховати будь-які непорозуміння між місцевим населенням і новоприбулими українцями з Польщі. Відверто перекручуючи реальну дійсність, вони зазначали, що «відношення до переселенців зі сторони місцевого населення добре і ніяких непорозумінь не було. Настрій дуже хороший і вони дуже раді, що переселилися на Україну» [14, арк. 206].

Після прибуття перших виселенців в область, у кожному селі влада намагалася розв'язати серед них політико-агітаційну роботу. Спеціально назначали агітаторів із партактиву, які проводили бесіди про державний план п'ятирічки, читали газети та ідеологічно намагалися зламати виселенців, готуючи їх до нових суспільно-політичних реалій. Для прикладу, серед прибулих у Долинський район (Станіславська (нині Івано-Франківська область), багато було лемків, для яких упродовж чотирьох місяців 1946 р. трічі проводили загальні зустрічі, а також окремо куцові збори у селах. З метою популяризації радянських гасел та нав'язування відданості радянській державі, спеціально для виселенців демонструвалася навіть кінострічка «Клятва», яка, зависловлюванням тогочасної преси, для радянського укладу життя, «мала велике політичне і виховне значення» [15]. З використанням найрізноманітнішої пропандивної методики влада намагалася швидкими темпами радянзувати виселених з Польщі громадян. Відомі випадки, коли інспектор відділу розселення, перевіряючи Городенківський район у січні 1946 р., в акті перевірки, вказував на необхідність «виділити агітаторів-пропагандистів для розмов і читання газет з переселенцями, ознайомити їх із сталінською конституцією, так як багато не знають радянських законів і радянського устрою» [16, арк. 282]. Було вирішено проводити збори виселених осіб не рідше одного разу на місяць.

Окремі районні ради, з метою тотального контролю, ухвалювали рішення про обмеження самовільних своєрідних міграцій серед новопоселених з однієї громади в іншу. А влітку 1947 р. в область надійшло розпорядження, щоб взагалі «не допускати колишніх виселенців з Польщі до архіву для перевірки документів» [17, арк. 13].

Маючи проблеми із поселенням, зокрема, нестачею вільних будинків, влада намагалася вирішити її, як повідомляють документи, методом «уплотнення». Для прикладу тільки у Коломийському районі, що на Прикарпатті, аж 40 сімей

були «уплотнены» разом з поляками в надії на виїзд останніх [18, арк. 110], на підставі чого мали місце напружені відносини.

Натомість радянська влада у засобах масової інформації свідомо намагалися подавати перекручену інформацію, ігноруючи будь-якими непорозуміннями між виселенцями і місцевим населенням, підсилюючи подібного формату статті ідеологічною пропагандою. Звичайно, що радянська періодика характеризувала відносини влади, місцевих і виселенців тільки у форматі декларованої доброзичливості на зразок: «Батьківською турботою були оточені переселенці... «Ми повинні й надалі оточити їх більшовицьким піклуванням» [19]. Ці рядки з радянської преси кричуще розходяться з реальною дійсністю, яку ми читаємо в одноосібних заявах до влади і благанні про допомогу.

Серед західноукраїнських регіонів, куди найчисельніше прибувало виселене з Польщі населення, була Тернопільщина, яку наймасовіше заселила саме лемківська етнографічна група. Як і на Прикарпатті сюди поряд із депортованими із західного етнічного порубіжжя, прибували втікачі з попередньо розселених спочатку у центрально-східних областях.

Впродовж трьох тижнів серпня – вересня 1946 р. у Тернопільській та Сталінській (нині Донецька) областях, у місцях розселення лемків, перебував редактор московфільської газети «Карпатська Русь» у США Д. Вислоцький, якого супроводжував редактор Всеслов'янського комітету Н. Філатов. Виявлена стенограма розмови представника влади із названими членами делегації дозволяє розкривати підступне ставлення представників влади і громадських діячів, які намагалися нав'язувати лемкам московфільські погляди. У стенограмі розмови знаходимо слова Д. Вислоцького, де він новоприбулих на Тернопільщину, а лемків зокрема, поділяє на три групи. «Перша, яка переселилася туди в 1940 р. Друга – яка була організована внаслідок виселення з Польщі в 1944–1946 рр., які не привикли і оглядаються, а третя, – що втікає із східних областей. У них ні хати, ні землі, ні господарства» [20, арк. 62]. Саме остання частина лемків найбільше насторожувала радянського агента і він закликав з цими людьми щось робити, бо якщо так залишити, то вони будуть втікати у Польщу. Одночасно Д. Вислоцький повідомляв, що вони організували збори, де був повний зал лемків. Згадуючи про ті зібрання, він стверджував, що лемки мають у США родичів і їм пишуть. Однак якщо пустити ці листи в Америку, то це матеріал для фашистської пропаганди».

У кількох віднайдених переважно анонімних листах, які лемки давали Д. Вислоцькому з надією, що вони дійдуть до свого адресата, наміри, були абсолютно інші. В одному з листів, писаному у вересні 1946 р. виселеним із с. Довге Горлицького повіту, читаємо: «Дорогі брати лемки в Америці... Були ми у безвихідному становищі. Приїхали ми у Велику Україну в Кіровоградську область. Розвезли нас по 4-5 сімей у кожний колгосп, щоб народ не сходився один з одним... Коли хтось жалівся, то нас називали поляками... Тепер ми вернулися на Галицьку Україну, живемо по людях і просимо хліба... Дорогі

браття-лемки, постарайтесь щоб нас повернули на рідну землю, інакше пропаде плем'я лемківське» [21, арк. 80-81].

Аналізуючи цю стенограму, розуміємо, що владу цікавили листи, проте з іншою тональністю. Представник влади Удовиченко цікавився, чи зустрічалися, фотографувалися з виселеними з Польщі, які віддали свою дочку за російського селянина. На його думку, «Ці люди могли б написати листи. Якщо лемко вирішує женитися на місцевій – це дуже добра ознака і кращої контрпропаганди вже бути не може» [20, арк. 64].

Цікаво, що Д. Вислоцький визнавав помилку, яку допустили в тому, «що вони (лемки – *І.Л.*) розсіяні по усіх областях України... З Кіровоградської, Полтавської і інших областей багато тікає на захід. Мені здається, що потрібно зараз прийняти всі міри, щоб хоча б у Сталінській області зберегти усіх переселенців. У цій області буде це легше зробити, ніж в інших, бо вона далеко» [20, арк. 57-58]. Д. Вислоцький, добре побачивши становище виселених лемків, намагався виступити своєрідним радником для радянського режиму, як перешкодити втечі переселенців. З цього приводу він стверджував, «Перш за все, це треба об'єднати сім'ї. Це основне. Було б добре відкрити курси, на яких послати самих кращих і молодих людей поселення. На цих курсах пояснити їм радянську конституцію, колгоспний лад і взагалі колгоспні порядки. Вони бояться, що помруть з голоду в колгоспі. Ці люди не вірять в колгоспні порядки. Вони звикли до іншого життя» [20, арк. 59-60]. Певні поради, як заставити виселених осісти у східних областях, давав інший радянський агітатор Філатов, зазначаючи, що слід «організувати навчання, сприяти шлюбом, весіллям, робити загалом все можливе. Достатньо одному сісти міцно і довкола нього почнуть групуватися» [20, арк. 67].

Відносини виселених із Польщі з місцевим населенням, яке часто називало їх «поляками», були вкрай напруженими, іноді доведені до крайнощів. У Харківській області влада остерігала місцевих мешканців, що «до них приїдуть “малоосвічені” люди з Польщі, з якими треба якнайменше контактувати» [22, арк. с. 22].

Адаптація українських виселенців в регіоні відбувалася вкрай складно і вони були незадоволені радянською владою. У березні 1946 р. у Пирятині відбулися збори виселених лемків з Польщі за участю 66 осіб, з яких жоден не висловився за облаштування на місці. Всі бажали виїхати у західні області УРСР. Окремі присутні, будучи доведеними до відчаю, висловлювалися радикально, дорікаючи: «У Польщі ми сиділи по тюрмах, а тут гірше тюрми», а лемко І. Криницький із с. Яхнівці Лохницького району переконував представників влади: «Ми тут вже зжились з людьми, але залишатися не хочемо і просимо допомогти нам поїхати в Тернопільську область». На запитання, що вас і тут добре влаштують, заявив: «Хоч дайте мені ціле село, але я тут не залишуся» [23, арк. 43-44]. Назагал, основна частина виселених намагалася повернутися, хоча б – у західні області УРСР, поближче до кордону. З метою запобігти

цьому, влада робила ставку тільки на посилення політико-агітаційної роботи, зокрема активізації роз'яснювальних «бесід, доповідей та лекцій», а у райони області, де ще залишилися виселенці, було відправлено по одному пропагандисту з партійних працівників обкому. Джерела доносять, що в окремих районах агітаційна робота велася під час зустрічей на мітингах, супроводу прибулих до місць поселення і на спеціальних зборах, вечорах методами проведення бесід, доповідей, відповідей на питання, читання газет [24, арк. 28].

Все це дозволяє вкотре говорити про чергові експерименти над лемківськими долями. Сама влада визнавала, що «основна мета масово-політичної роботи повинна полягати в перевихованні евакуйованих в дусі ідей партії... А масовий і негайний вступ в колгоспи повинен стати прямим наслідком добре поставленої масово-політичної роботи серед евакуйованих» [25, арк. 34].

В архівних справах натрапляємо на їхні скарги на владу і місцеве населення, яке їх називає поляками, бандерівцями. Подібні сюжети приводять нас до висновку, що виселенці в нових умовах були новими для свого оточення, а через свою говірку часто чужими, а тому загострено сприймалися місцевим оточенням.

За інформацією джерел, у Полтавській і Сумській областях «серед виселених з Польщі були сім'ї, яким не по душі колективні господарства і вони намагалися всілякими способами влаштуватися не в колгоспи» [26, арк. 39 зворот]. У звітах власті констатували, що багато випадків, коли вони працюють, але не бажають реєструватися в колгоспах.

Потенційно конфліктогенною була та обставина, що лемки, які мали високий рівень релігійності, потрапили в атмосферу офіційного атеїзму і нижчого рівня релігійності місцевого населення. Представниця виселених з лемківського с. Воля Цеклинська Ясельського повіту, яка зараз проживає на Івано-Франківщині, а спочатку була виселена у Ворошиловградську (нині Луганська) область, пригадує: «Чи не найбільше запам'яталося, що найближча церква була за сім кілометрів... Як не хотіли переселенці на Великдень йти в поле орати, та їх примушували. Люди втікали, не хотіли там бути... Вдень ховалися в посадці, бо людей пильнували» [27, с. 13]. У підсумку важкі матеріальні умови, в які потрапили виселені з Польщі, незвичне соціокультурне середовище та ідеологічні настанови призвели до того, що багато лемків виїжджали з Луганщини до західних регіонів України.

Назагал, як і в інших регіонах в процесі розселення та адаптації, виселенці з Польщі зіткнулися з численними труднощами, які ускладнювали, або частіше взагалі унеможливлювали їх соціальну і суспільну адаптацію. Практично повсюди спостерігалися напружені відносини прибулих виселенців з Польщі з місцевим населенням, а особливо – із головами сільських рад та місцевих колгоспів, які часто називали виселенців «польськими емігрантами» та

«бандерівцями», або взагалі вдавалися до нецензурної лайки та брутальної поведінки. Однак практично єдиним виходом із складних ситуацій місцеві партійні активісти вбачали посилення масово-політичної пропаганди серед виселених, читаючи для них нав'язливі лекції на тему: «Револьюційна законність», «Комсомол в боях за Батьківщину» та проводили індивідуальні бесіди про соціалістичне змагання в колгоспах. Назагал влада фіксувала, що у результаті слабкої масово-розяснювальної роботи серед переселенців у східних областях мають місце випадки антирадянської агітації. Відкрита агітація серед переселенців за самовільний виїзд у західні області ведеться у колгоспах Запорізької області, при цьому, не отримуючи ніякого опору з боку місцевих організацій [28, арк. 36].

Зазначимо, що радянська пропаганда поступово посилювалася і серед населення Закарпатської Лемківщини, зокрема Пряшівщини. Офіційне обґрунтування вона одержала після підписання у Москві в липні 1946 р. спеціальної угоди між урядами СРСР і ЧСР про право оптації та переселення громадян чеської і словацької національностей, які мешкали на території колишньої Волинської губернії, і чехословацьких громадян української, російської і білоруської національностей, – на території Чехословаччини. Оптація у класичному міжнародно-правовому трактуванні – це добровільний вибір жителями територій, які переходять від одної країни – до іншої, громадянства першої, чи другої з цих держав. Ця акція серед українців Пряшівщини, мала добровільний характер, без відвертого застосування примусу, однак була підперта посиленою радянською пропагандою. Московські комісари-агітатори, як і на Лемківщині, роз'їжджали серед українців сіл Пряшівщини і розповідали про СРСР і щасливе життя у ньому. У результаті, оптанти від'їжджали до СРСР урочисто – під державними чехословацьким і радянськими прапорами, портретами Леніна і Сталіна. Внаслідок цієї акції на терени Волинської і Рівненської областей з Пряшівщини було переселено 12 тисяч українців [29, с. 14]. Проте, незважаючи на добровільний характер акції, яка була підігріта радянською пропагандою, в дуже короткий термін вона себе не виправдала, і вже влітку 1947 р. окремі розчаровані переселенці на Волині почала повертатися назад в ЧСР. Академік М. Мушинка пригадує, що під час своїх польових досліджень у 1960-х рр. у Здолбунівському районі до нього приїжджали цілі делегації представників оптантів зі скаргами на радянські органи [30, с. 5].

Вивчаючи численні листи, скарги і донесення виселених лемків до представників офіційних властей, у багатьох з них помічаємо радянізовану стилістику. Прикладом радянської пропаганди може слугувати лист від групи виселенців із с. Шевченкове Вигідського району (24 підписи) за жовтень 1947 р., в якому, благаючи про допомогу, вони писали: «Ми, група переселенців Вигідського району ось уже два роки, як ми переселилися до вільної України» [31, арк. 60]. Подібною за своїм характером є заява Лемка Т. із с. Дубок

Чернелицького району, який був уродженцем с. Бонарівка Ряшівського воєводства. З проханням допомогти у пошуках документів він писав: «Переселившись на свою Батьківщину з Польщі, нічого лихого для Батьківщини не зробив, крім корисного... Я сам активно все виконую те, що мені радянська влада поручила» [32, арк. 320].

При розгляді радянофільських тенденцій серед лемків показовою була туристична поїздка 1969 р. членів «Лемко-Союзу» зі США на етнічну Лемківщину та зустріч з виселеними лемками в УРСР, в якій взяло участь 24 особи [33, с. 161]. Після двох тижнів перебування у Польщі вони відбули до УРСР, відвідали Львів і Тернопіль. У спогадах одного з діячів читаємо: «Ті зустрічі мені особисто дали багато, бо знав, що вони там думають, хоч вони самі тепер дуже різняться своїми поглядами. Але одне нас всіх єднає, щоб в якийсь спосіб хотіли б допомогти нашому лемківському племені і нашій культурі». Офіційно делегацію не пустили на села і зустріч з лемками, а кожний у свій спосіб шукав нагоду зустрітися з рідними. Зокрема відомо, що відвідали Тернопіль, де було найбільше лемків. Спогади, звичайно, є ідеологічно оброблені, оскільки, пишучи про становище виселених лемків в УРСР, автори зауважували: «Порівнювати життя в Радянському Союзі не може, бо я там не жив» [33, с. 177].

Таким чином будучи депортованими в УРСР з своїх етнічних теренів у Польщі, автохтони-лемки попали в тенети тотальної радянської пропаганди. Радянські ідеологи намагалися залучали найрізноманітнішу методику, яка ще у міжвоєнний період проявляючись у різний спосіб (від громадських впливів, популістських закликів кращого майбутнього, активну агітацію за виїзд до СРСР), була добре матеріально підтримана. Вже на початку Другої світової війни спостерігаємо перехід до більш прагматичних заходів через організацію спеціального центру та діяльності спеціальних інструкторів-агітаторів. У післявоєнний період практично у кожному селі відбувалися зібрання, розмови з населенням, в яких злидням на Лемківщині радянські агітатори протиставляли заможне життя в СРСР. Подібну усну пропаганду, причому в усіх областях куди прибували лемки, більшовики підсилювали різними гаслами, брошурами і відозвами.

Список використаних джерел та літератури

1. Ткачук В.П. Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повне десятиріччя (1944–1954): автореф. дис. ... канд. іст. наук / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. Львів, 1998. 17 с.
2. Кіцак В.М. Депортація українців з Польщі в УРСР у 1944–1946 рр. та їх соціально-економічна адаптація: автореф. дис. ... канд. істор. наук / Чернів. нац-й ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2003. 21 с.
3. Байкєніч Д.В. Переселення українців із Польщі до Східних областей УРСР у другій половині 1940-х років: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2013. 20 с.

4. Боднарчук Ю.Ю. Особливості розселення й адаптації на Тернопільщині українського населення, депортованого з території Польщі (1944–1947 pp.): дис. ... канд. іст. наук / Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2009. 315 с.
5. Kabaczij R., Wagnani na stepy. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski na południe Ukrainy w latach 1944-1946, Wydawca: Związek Ukraińców w Polsce, Warszawa, 2012. 382 s.
6. Пронь Т. Переселення українського населення з Польщі в Одеську область та його інтеграція в локальне середовище краю (1944–1946 pp.) URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Pron_Tetiana/Pereselennia_ukrainskooho_naselennia_z_Polschi_v_Odesku_oblast.pdf
7. Любчик І.Д. Розселення та післявоєнні реалії повсякденного життя переселенців із Закарпаття в Івано-Франківській області. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2015. № 27. С. 145–149
8. Книш З. Перед походом на схід. Спогади й матеріали до діяння Організації Українських Націоналістів у 1939–1941 роках. Ч. II. Торонто: Срібна Сурма, 1959. 184 с.
9. Бескид Ю. На згарищах Закарпаття. Торонто: Вид-во Лемківщина, 1947. 128 с.
10. Виселенча акція на Лемківщині. Пофронтове виселення. *На сторожі*. 1948. № 5. с. 54
11. Сивіцький М. Історія польсько-українських конфліктів / Пер. з пол. Є. Петренка. Т. 3. К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 2005. 432 с.
12. Більський Е. Трагедія Холмщини і Підляшшя. *Наше життя*. 1947. 28 липня. Ч. 29. С. 3–4.
13. Усьому цивілізованому світу. Відкритий лист українців, живучих за лінією Керзона. жовтень 1945 р. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України* (далі ЦДАВО). Ф. 4959. Оп. 1. Спр. 28.
14. Листування з райвиконкомом про розселення українського населення прибувшого з Польщі за 5 січня – 30 грудня 1945 р.]. *Державний архів Івано-Франківської області* (далі ДАІФО). Ф. Р. 295. Оп. 5. Спр. 256 а.
15. Фільм «Клятва». *Радянська Галичина*. 1946. 31 серпня.
16. Рішення райвиконкомів, списки, інформації по переселенню за 1946 р. *ДАІФО*. Ф. Р. 249. Оп. 1. Спр. 13.
17. Директивні розпорядження управління при РМ УРСР у справах евакуації і розселення за 15 лютого – 27 грудня 1947 р. *ДАІФО*. Ф. 249. Оп. 1. Спр. 14.
18. Рішення райвиконкомів, списки, інформації по переселенню за 1946 р. *ДАІФО*. Ф. 249. Оп. 1. Спр. 12.
19. Оточити піклуванням переселенців. *Надністрянська правда*. 1947. 12 березня.
20. Стенограма розмови помічника члена політбюро ЦК КП(б)У Удовиченка з Філатовим і Вислоцьким 16 вересня 1946 р. *Центральний державний архів громадських об'єднань України* (далі ЦДАГО). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 2605. Арк. 56-70.
21. Анонімний лист переданий у с. Микуліно Тернопільської області 12 вересня 1946 р. *ЦДАГО*. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 2605. Арк. 80-81.
22. Барна А. Спомини Уйка – виселення на Схід в 1945 році. *Бесіда*. 2010. № 6. С. 22.
23. Справка про господарське облаштування українського населення прибувшого з Польщі на територію Полтавської області 4 травня 1946 р. *ЦДАГО*. Ф. 1. Оп. 80. Спр. 517.
24. Справки управління про кількість сімей переселенців прибувших з Польщі і про стан роботи по прийому, розселення і господарському облаштуванню переселенців в областях УРСР за 1945 р. *ЦДАВО*. Ф. 4626. Оп. 1. Спр. 10.
25. Справки управління про кількість сімей переселенців прибувших з Польщі і про стан роботи по прийому, розселення і господарському облаштуванню переселенців в областях УРСР за 1945 р.). *ЦДАВО*. Ф. 4626. Оп. 1. Спр. 10.
26. Докладна записка про розселення і господарське облаштування українського населення прибувшого з Польщі у Сумську, Полтавську і Харківську області за 1945 р. *ЦДАВО*. Ф. 4626. Оп. 1. Спр. 11.
27. Добош Г. Баба Анця з Нетребівки. *Західний курер*. 2019. 4 квітня. С. 13.

28. Справка про господарське облаштування українського населення евакуйованого з Польщі 8 липня 1946 р. ЦДАГО. Ф. 1. Оп. 80. Спр. 515.
29. Кабачій Р. Реоптантні – люди між Волинню і Пряшівщиною. Інтерв'ю. Розмова зі Степаном Крушком, Головою Координаційного комітету реоптантів у Словацькій Республіці. *Пороги. Часопис для українців у Чеській Республіці*. 2006. № 2. С. 13-15.
30. Паралелі «Я вважаю себе щасливою людиною» Микола Мушинка про своє життя і свою працю». *Нове життя*. 2008. № 17–18. С. 5.
31. Лист групи переселенців із с. Шевченкове Вигідського району до Ради Міністрів УРСР жовтень 1947 р. ДАІФО. Ф. 249. Оп. 1. Спр. 21.
32. Заява Лемка Т. із села Дубок Чернелицького району 1947 р. ДАІФО. Ф. 249. Оп.1. Спр. 16.
33. Докля Т. По осмах роках на одвидинах в Старом краю. *Карпаторусский календарь Лемко-Союза на год 1970*. Под. ред Стефана Кичури. Yonkers: Печатано в типографії Лемко-Союза в Юнкерс Н. Й. С. 159-176.

References

1. Tkachuk, V.P. (1998). *Sotsialno-politychni protsesy na zakhidnoukrainskykh zemliakh v pershe povoienne desiatyrichchia (1944–1954)*. Abstract of Ph.D. dissertation. Lvivskiy derzh. un-t im. I. Franka. [In Ukrainian].
2. Kitsak, V.M. (2003). *Deportatsiia ukraintiv z Polshchi v URSS u 1944–1946 rr. ta yikh sotsialno-ekonomichna adaptatsiia*. Abstract of Ph.D. dissertation Chernivtsi National un-t im. Yurii Fedkovycha. [In Ukrainian].
3. Baikienich, D.V. (2013). *Pereseleattia ukraintiv iz Polshchi do Skhidnykh oblastei URSS u druhii polovyni 1940-kh rokiv*. Abstract of Ph.D. dissertation. Luhansk National un-t im. Tarasa Shevchenka. [In Ukrainian].
4. Bodnarchuk, Yu.Yu. (2009). *Osoblyvosti rozselennia y adaptatsii na Ternopilshchyni ukrainskoho naseleattia, deportovanoho z terytorii Polshchi (1944–1947 rr.)*. Ph.D. Chernivtsi National un-t im. Yurii Fedkovycha. [In Ukrainian].
5. Kabaczij, R. (2012). *Wygnani na stepy. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski na południe Ukrainy w latach 1944-1946*. Wydawca: Związek Ukraińców w Polsce, Warszawa. [In Polish].
6. Pron, T. *Pereseleattia ukrainskoho naseleattia z Polshchi v Odesku oblast ta yoho intehratsiia v lokalne seredovyshche kraiu (1944–1946 rr.)*. [Online]. Available from: http://shron1.chtyvo.org.ua/Pron_Tetiana/Pereseleattia_ukrainskoho_naseleattia_z_Polschi_v_Odesku_oblast.pdf [In Ukrainian].
7. Liubchik, I.D. (2015). *Rozselennia ta pisliivoienni realii povsiakdennoho zhyttia pereselentsiv iz Zakerzonnia v Ivano-Frankivskii oblasti. Halychyna. Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys*, 27, pp. 145–149. [In Ukrainian].
8. Knysh, Z. (1959). *Pered pokhodom na skhid. Spohady y materialy do diiannia Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv u 1939–1941 rokakh. Ch. II*. Toronto: Sribna Surma. [In Ukrainian].
9. Beskyd, Yu. (1947). *Na zgharyshchakh Zakerzonnia*. Toronto: Vyd-vo Lemkivshchyna. [In Ukrainian].
10. Vyselencha aktsiia na Lemkivshchyni. Pofrontove vyselennia., 1948. *Na storozhi*, 5. p. 54. [In Ukrainian].
11. Syvitskyi, M. (2005). *Istoriia polsko-ukrainskykh konfliktiv*. T. 3. Kyiv: Vyd-vo im. Oleny Telihy. [In Ukrainian].
12. Bilskyi, E. (1947). *Trahediia Kholmshchyny i Pidliashshia. Nashe zhyttia*. 28 lypnia. Ch. 29. p. 3–4. [In Ukrainian].
13. Usomu tsyvilizovanomu svitu. Vidkrytyi lyst ukraintiv, zhyvuchykh za liniieiu Kerzona. zhovten 1945 r. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali TsDAVO)*. F. 4959. Op. 1. Spr. 28. [In Ukrainian].

14. Lystuvannya z raivykonkomamy pro rozselennia ukrainskoho naselennia prybuvshoho z Polshchi za 5 sichnia – 30 hrudnia 1945 r.]. *Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti* (dali DAIFO). F. R. 295. Op. 5. Spr. 256 a. [In Ukrainian].
15. Film “Kliatva”. 1946. *Radianska Halychyna*. 31 serpnia. [In Ukrainian].
16. Rishennia raivykonkomiv, spysky, informatsii po pereseleenni za 1946 r. *DAIFO*. F. R. 249. Op. 1. Spr. 13. [In Ukrainian].
17. Dyrektyvni rozporiadzhennia upravlinnia pry RM URSS u spravakh evakuatsii i rozselennia za 15 liutoho –27 hrudnia 1947 r. *DAIFO*. F. 249. Op. 1. Spr. 14. [In Ukrainian].
18. Rishennia raivykonkomiv, spysky, informatsii po pereseleenni za 1946 r. *DAIFO*. F. 249. Op.1. Spr. 12. [In Ukrainian].
19. Otochyty pikluvanniam pereselentsiv. 1947. *Naddnistrianska pravda*. 12 bereznia. [In Ukrainian].
20. Stenohrama rozmovy pomichnyka chlena politbiuro TsK KP(b)U Udovychenka z Filatovym i Vyslotskym 16 veresnia 1946 r. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiedna Ukrainy* (dali TsDAHO). F. 1. Op. 23. Spr. 2605. Ark. 56-70. [In Ukrainian].
21. Anonimnyi lyst peredanyi u s. Mykulyno Ternopilskoi oblasti 12 veresnia 1946 r. *TsDAHO*. F. 1. Op. 23. Spr. 2605. Ark. 80-81. [In Ukrainian].
22. Barna, A. (2010). Spomyny Uika – vyselentsia na Skhid v 1945 rotsi. *Besida*, 6, p. 22. [In Ukrainian].
23. Spravka pro hospodarske oblashtuvannya ukrainskoho naselennia prybuvshoho z Polshchi na terytoriiu Poltavskoi oblasti 4 travnia 1946 r. *TsDAHO*. F. 1. Op. 80. Spr. 517. [In Ukrainian].
24. Spravky upravlinnia pro kilkist simei pereselentsiv prybuvshykh z Polshchi i pro stan roboty po pryiomu, rozselennia i hospodarskomu oblashtuvanniu pereselentsiv v oblastiakh URSS za 1945 r. *TsDAVO*. F. 4626. Op. 1. Spr. 10. [In Ukrainian].
25. Spravky upravlinnia pro kilkist simei pereselentsiv prybuvshykh z Polshchi i pro stan roboty po pryiomu, rozselennia i hospodarskomu oblashtuvanniu pereselentsiv v oblastiakh URSS za 1945 r.). *TsDAVO*. F. 4626. Op. 1. Spr. 10. [In Ukrainian].
26. Dokladna zapyska pro rozselennia i hospodarske oblashtuvannya ukrainskoho naselennia prybuvshoho z Polshchi u Sumsku, Poltavsku i Kharkivsku oblasti za 1945 r. *TsDAVO*. F. 4626. Op. 1. Spr. 11. [In Ukrainian].
27. Dobosh, H. (2019). Baba Antsia z Ntrebivky. *Zakhidnyi kurier*. 4 kvitnia. p 13. [In Ukrainian].
28. Spravka pro hospodarske oblashtuvannya ukrainskoho naselennia evakuiovanooho z Polshchi 8 lypnia 1946 r. *TsDAHO*. F. 1. Op. 80. Spr. 515. [In Ukrainian].
29. Kabachii, R. (2006). Reoptanty – liudy mizh Volynniu i Priashivshchynoiu. Interviu. Rozмова zi Stepanom Krushkom, Holovoiu Koordynatsiinoho komitetu reoptantiv u Slovatskii Respublitsi. Porohy. *Chasopys dlia ukrainsiv u Cheskii Respublitsi*, 2, pp. 13-15. [In Ukrainian].
30. (2008). Paraleli “Ya vvazhaiu sebe shchaslyvoiu liudynoiu» Mykola Mushynka pro svoje zhyttia i svoiu pratsiu”. *Nove zhyttia*, 17–18, p. 5. [In Ukrainian].
31. Lyst hrupy pereselentsiv iz s. Shevchenkove Vyhidskoho raionu do Rady Ministriv URSS zhovten 1947 r. *DAIFO*. F. 249. Op. 1. Spr. 21. [In Ukrainian].
32. Zaiava Lemka T. iz sela Dubok Chernelytskoho raionu 1947 r. *DAIFO*. F. 249. Op.1. Spr. 16. [In Ukrainian].
33. Doklia, T. (1970). *Po osmakh rokakh na odvydynakh v Starom kraiu. Karpatorusskyi kalendar Lemko-Soiuza*. Pod. red Stefana Kychury. Yonkers: Pechatano v typohrafyy Lemko-Soiuza v Yunkers N. Y. pp. 159-176. [In Ukrainian].

Lyubchuk I. Deported Lemkos in the Nets of Soviet Post-war Propaganda.

The article reveals the complex pages of the notoriously planned Soviet propaganda among the deportees in the post-war period. It shows its detrimental effect on the preservation of the ethnic foundations of the Lemko group.

Considering that Lemkivshchyna today had lost its integrity as a historical and ethnographic region, and the Lemkos were settled around the world - these only actualize the task to a comprehensive and thorough analysis of the socio-political and national-cultural processes in the region and Lemkos in their context in the new era; to ascertain the role of Lemkivshchyna and Lemkos in the ethnopolitics of the states and, accordingly, their contribution to the development of various Ukrainian public, political, cultural and state organizations, institutions and entities, and generally assess their role and significance in the history of Ukraine of XX - early XXI century.

It is claimed that the whole catastrophe of modern times for the Lemkos was their deportation from their native ethnic areas, first to the USSR in 1944 - 1946, where they found themselves among their people, but not on their land, and later - in 1947 those who remained were settled in Poland. New powerful political-administrative and ideological factors against the local population during the Soviet-Polish negotiations were used. The most brutal action against local Ukrainians was Operation Vistula in April-July 1947, which unjustifiably had the task of erasing traces of their national image in peacetime.

The difficult stages of life in the Lemko region in the conditions of deportation actions of the 1940s, carried out as a result of the Soviet-Polish conspiracy of 1944 are traced, and pointed out their territorial, social, cultural and mental consequences. A reflection of Russian and later Soviet propaganda, at first, in the Lemkos region, and later among the deported Lemkos, is carried out.

The deportation of the local population has led to irreversible territorial, demographic, cultural and mental losses. The analysis of the sources allows us to suggest that the policies of both Poland and the USSR aimed at eradicating Lemko natives from their ethnic areas. And this was done by various methods, starting with propaganda, in the initial stages, to using force at later stages.

Having been deported to the Ukrainian SSR from their ethnic territories in Poland, autochthonous Lemkos fell into the nets of total Soviet propaganda. Soviet ideologues tried to involve the most diverse methods, which even in the interwar period manifested in different ways (from public influences, populist calls for a better future, active agitation for leaving the USSR), were well supported materially. At the beginning of the Second World War, we observed a transition to more pragmatic measures through the organization of a special centre and the activities of special agitator instructors. In the post-war period, meetings and conversations with the population took place in almost every village, in which Soviet agitators contrasted poverty in Lemkivshchyna with prosperous life in the USSR. Such oral propaganda, moreover, in all regions of the Ukrainian SSR where the Lemkos arrived, the Bolsheviks reinforced with various slogans, brochures and appeals.

Keywords: *deportation, Soviet propaganda, agitation activity, Lemkos, totalitarianism.*